

Dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti a aktívne starnutie

Kvetoslava Repková¹

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava

Volunteering in a Long-Term Care Sector and Active Ageing. The author presents volunteering as a means of active ageing and as an original (not only residual) sector of society. She describes two complementary aspects of volunteering in an active ageing context: (1) volunteering of older people, and (2) volunteering for older people. Within both aspects, the positions of older people as the subjects and objects of voluntary work can change. The author defines the interconnectivity of both aspects as an "object-subject volunteering chain" based on a life course perspective, particularly referring to volunteering in the long-term care sector. Based on a secondary analysis of available research findings and sources, she summarises some distinctive characteristics of older people operating in the voluntary long-term care sector. A discussion of findings follows, and finally, some recommendations for how to establish age-friendly public support for volunteering are given.

Sociológia 2012, Vol. 44 (No. 4: 451-475)

Keywords: *volunteering; active ageing; long-term care; life course; object-subject volunteering chain*

Úvod

Dobrovoľníctvo sa postupne prestáva vnímať ako reziduálny systém pokrývajúci to, čo štát alebo samospráva nie sú schopné zabezpečiť. (Nikodemová 2009) Podľa P. Friča, T. Pospíšilovej et al. (2010: 37) ide o „...svébytný sektor spoločnosti, ktorý sice má své hranice a limitované možnosti/kapacity, ale nemôže byť ničím nahrazen“. V nadväznosti na odborný diskurz o súvislostiach demografického vývoja, ale aj o mechanizmoch rozvoja demokracie a občianskej spoločnosti sa stále intenzívnejšie diskutuje o kľúčovej pozícii dobrovoľníctva starších ľudí. Ich vťahovanie do tohto sektora sa považuje za jeden z faktorov dosahovania jeho vitality. (Futurage 2011) Dobrovoľníctvo starších ľudí sa vymedzuje ako cesta k podpore ich zdravia, budovania kultúry aktívneho starnutia a udržiavania aktívnej pozície v spoločenstve, ale aj ako príspevok k celkovému sociálno-ekonomickému blahobytu a k podpore sociálnej kohézie. (Volunteering 2010; Futurage 2011)

Očakávania bežnej verejnosti, že starší ľudia budú dobrovoľnícky aktívni, sú pomerne vysoké. V nedávnom prieskume verejnej mienky až 75% respondentov uviedlo, že ľudia v dôchodkovom veku by sa mali zapájať ako dobrovoľníci do riešenia problémov ich obce alebo mesta. (Bútorová, 2012) Osobitne vysoké očakávania sa vzťahujú na oblasť dlhodobej starostlivosti o

---

¹ Korešponencia: Kvetoslava Repková, Inštitút pre výskum práce a rodiny, Župné nám. 5-6, 812 41 Bratislava, Slovenská republika. E-mail: Kvetoslava.Repkova@ivpr.gov.sk

starších ľudí a ľudí so zdravotným postihnutím (Active 2012), ktorú však niektorí odborníci považujú za natoľko profesionálnu, že si vyžaduje istú mieru „dobrovoľníckej kvalifikovanosti“ a profesionálneho riadenia. (Např. Zášková – Mojžíšová 2011; Křížová – Tošner 2011) Aktuálnou sa tak stáva otázka, ako nastavovať stratégie vŕahovania a podporných programov pre dobrovoľnícku participáciu osôb rozličného veku a ako sa za týmto účelom možno oprieť o dostupné vedeckovýskumné a iné odborné zdroje. V štúdiu sa na základe sekundárnej výskumnej analýzy pokúsime tieto zdroje analyzovať, sumarizovať a formulovať dištinktívne charakteristiky dobrovoľníctva starších ľudí ako základu pre prípravu vekovo citlivých podporných programov dobrovoľníckych príležitostí v sektore dlhodobej starostlivosti. Týmto nadviažeme na iné štúdie s podobným vecným zameraním, uverejnené v poslednom období v odbornej spisbe (např. na štúdiu M. Petrovej Kafkovej: Dobrovoľníctví seniorů jako součást aktivního stárnutí, ktorá bola uverejnená v čísle 2/2012 tohto časopisu).

1. Pojmy dobrovoľníctvo a dlhodobá starostlivosť – vybrané terminologické poznámky

Charakteristikou viacerých štúdií, ktoré sa venujú otázkam dobrovoľníctva a dobrovoľníckej participácie, je konštatovanie, že neexistuje jednotná a spoločná definícia tohto pojmu. Významne to súvisí aj s diverzitou perspektív a kontextov, v rámci ktorých sa o problematike dobrovoľníctva diskutuje a za súčasť čoho sa považuje. V sociológii sa tradične spája s výskumom sociálneho kapitálu, kedy sa otázky členstva v spoločenských organizáciách a neplatenej, dobrovoľne vykonávanej práce pre tieto organizácie sa sumárne chápu ako jeden z indikátorov, prostredníctvom ktorých sa sociálny kapitál empiricky skúma. K dobrovoľníctvu sa v tomto kontexte pristupuje ako k súčasť výskumu hodnôt a základných orientácií ľudí. (Kusá – Zeman et al. 2008; Petrová Kafková 2012) P. Frič, T. Pospíšilová et al. (2010) sumarizujú vo svojej práci *tri základné perspektívy dobrovoľníctva*: (1) neziskovú (dobrovoľníctvo ako neplatená práca pre neziskový sektor a verejná správa motivovaná najmä altruizmom, humanizmom a láskou k blížnemu); (2) perspektívu občianskej spoločnosti (dobrovoľníctvo ako občiansky aktivizmus, forma participácie v boji za sociálnu zmenu); (3) voľnočasovú perspektívu (dobrovoľníctvo ako zmysluplné a seriózne trávenie voľného času).

Keď berieme do úvahy všetky aspekty možnej diverzity vyplývajúcej z týchto konceptov a terminologické komplikácie, možno za pomerne široko uplatniteľnú považovať najnovšiu definíciu Medzinárodnej organizácie práce. Podľa nej sa dobrovoľnícka práca vymedzuje ako „*neplatená nepovinná práca; je to čas, ktorý jednotlivci venujú bez nároku na odmenu aktivitám vykonávaným cez organizáciu alebo priamo pre iných mimo svojej domácnosti*“.

(Manual 2011: 14) Okrem zdôrazňovania aspektov práce, práce bez odmeny, práce, ktorá nie je povinná, ale vykonávaná na základe slobodnej vôle, priamo alebo cez organizáciu a mimo vlastnej domácnosti zdôrazňuje sa aj rôznorodosť inštitucionálneho prostredia, v ktorom sa dobrovoľníctvo vykonáva a rozsah dobrovoľníckych aktivít ako dôležitých faktorov pri analyzovaní stavu dobrovoľníctva v konkrétnych podmienkach. V porovnaní s definičným vymedzením dobrovoľníctva v rámci európskeho výskumu hodnôt, ktoré vychádza primárne z členstva v organizácii a neplatenej práce vykonávanej pre ňu (jej členov), definíciu MOP považujeme za komplexnejšiu, umožňujúcu analyzovať a opisovať nielen formálne, ale aj neformálne dobrovoľnícke angažmány vykonávané v rozličných prostrediach, čo je osobitne dôležité pre sektor dlhodobej starostlivosti, ako ukážeme neskôr. Touto definíciou sa napokon inšpiroval aj autorský kolektív prvého reprezentatívneho sociologického výskumu dobrovoľníctva na Slovensku v roku 2011, aj keď vo svojej práci opätovne zdôraznil, že základné charakteristiky/kritériá, na ktorých sa dosiahla pre účely výskumnej práce istá miera odbornej zhody, nemusia byť jednoznačné. (Brozmanová Gregorová et al. 2012)²

Diverzita pri vymedzovaní pojmu dobrovoľníctvo sa osobitne výrazne prejavuje v sektore dlhodobej starostlivosti. Pomáhanie a poskytovanie asistencie pri zabezpečovaní bežných denných činností sa totiž v niektorých spoločenstvách považuje za prirodzenú vec, normálnu súčasť života komunity, ktorú nie je potrebné považovať za nejakú osobitnú aktivitu. Problém je aj s pojmom „bezprostredná rodina“ (immediate family), o ktorý sa vo svojej definícii opiera MOP. Aj keď sa všeobecne akceptuje názor, že vzájomná výmena v rodine sa nepovažuje za dobrovoľníctvo, chápanie pojmu „bezprostredná rodina“ môže byť v rozličných krajinách rôzne. (Manual 2011) Komplikujúcou je navyše okolnosť, že vymedzenie samotného pojmu dlhodobá starostlivosť nie je dostatočne ustálené. Spôsobuje to aj fakt, že nejde primárne o vedeckovýskumný pojem, ale skôr o sociálno-politický konštrukt. Po rozsiahlych odborných diskusiách, analyzovaní obsahu tohto pojmu a súvisiacich politík (nástrojov) v jednotlivých národných štátoch sa skupina expertov trESS (Training and reporting on European Social Security) rozhodla pre definovanie *minimálnych spoločných kritérií*, ktoré by mali spĺňať rozličné opatrenia (dávky a služby) na to, aby ich bolo možné považovať za opatrenia dlhodobej starostlivosti. (Voľne podľa Jorens et al. 2011):

---

² V rámci Európskeho roka dobrovoľníckych činností podporujúcich aktívne občianstvo 2011 prijala Slovenská republika zákon č. 406/2011 Z.z. o dobrovoľníctve, ktorý nadobudol účinnosť 1. decembra 2011. Ide v histórii Slovenska o prvú systematickú právnu úpravu, ktorá vymedzuje dobrovoľníka ako „fyzickú osobu, ktorá na základe svojho slobodného rozhodnutia bez nároku na odmenu vykonáva pre inú osobu s jej súhlasom a v jej prospech dobrovoľnícku činnosť založenú na svojej schopnosti, zručnosti alebo vedomosti...“ (§2 zákona). V rámci definovania ďalších podmienok sa upravuje výlučnosť dobrovoľníckej činnosti voči pracovným povinnostiam, služobným a iným povinnostiam, ale aj voči vykonávaniu podnikania a inej samostatnej zárobkovej činnosti.

- ide o situáciu zníženej alebo stratenej či nikdy nezískanej telesnej, duševnej, intelektuálnej alebo zmyslovej autonómie,
- k zníženiu alebo strate autonómie dochádza v dôsledku staroby, choroby alebo pracovnej nespôsobilosti,
- v dôsledku zníženia alebo straty autonómie jedinec potrebuje v podstatnej miere pomoc inej osoby,
- zníženie alebo strata autonómie trvajú počas dlhšieho časového obdobia,
- opatrenia sú zamerané na pomoc pri vykonávaní bežných denných činností.

Osobe napĺňajúcej tieto definičné znaky sa následne poskytuje dlhodobá starostlivosť, pričom ide o pomoc pri bežných denných sebaobslužných činnostiach (ADL), akými sú osobná hygiena, obliekanie a vyzliekanie, jedenie, líhanie a vstávanie z postele, pohybovanie sa, používanie toalety či kontrolovanie vyprázdňovania. Takáto osobná pomoc sa často kombinuje so zdravotníckymi ošetrovateľskými úkonmi, ako je ošetrovanie rán, manažment bolesti, podávanie liekov, zdravotný monitoring, prevencia, rehabilitácia alebo služby paliatívnej starostlivosti. Súčasťou dlhodobej starostlivosti je v prípade potreby aj pomoc pri zabezpečovaní inštrumentálnych bežných denných činností (IADL), akými sú napr. nákupy, práce v domácnosti či príprava jedla. (Long-term Care 2005; Help 2011) Tieto môžu byť doplnené činnosťami emocionálno-psychickej podpory, finančného manažmentu či organizácie a manažmentu asistencie iných ľudí. (Huber et al. 2009)

Vykonávanie dlhodobej starostlivosti sa tradične viaže na rodinu a najbližší okruh odkázaných ľudí. Ich neformálna starostlivosť sa v rozličnej miere a forme môže kombinovať s formálnymi službami dlhodobej starostlivosti v oblasti opatrovania a ošetrovania a s aktivitami dobrovoľníkov pôsobiacich v tomto sektore v rámci domácej či rezidenčnej starostlivosti. Stratégie aktivizovania a vťahovania rozličných aktérov do dlhodobej starostlivosti a vyvíjania foriem ich verejnej podpory súvisia so zmenami v prístupe k starostlivosti ako takej a s novými paradigmami jej výskumu. (Pfau-Effinger – Roostgaard 2011)

2. Dobrovoľníctvo a aktívne starnutie

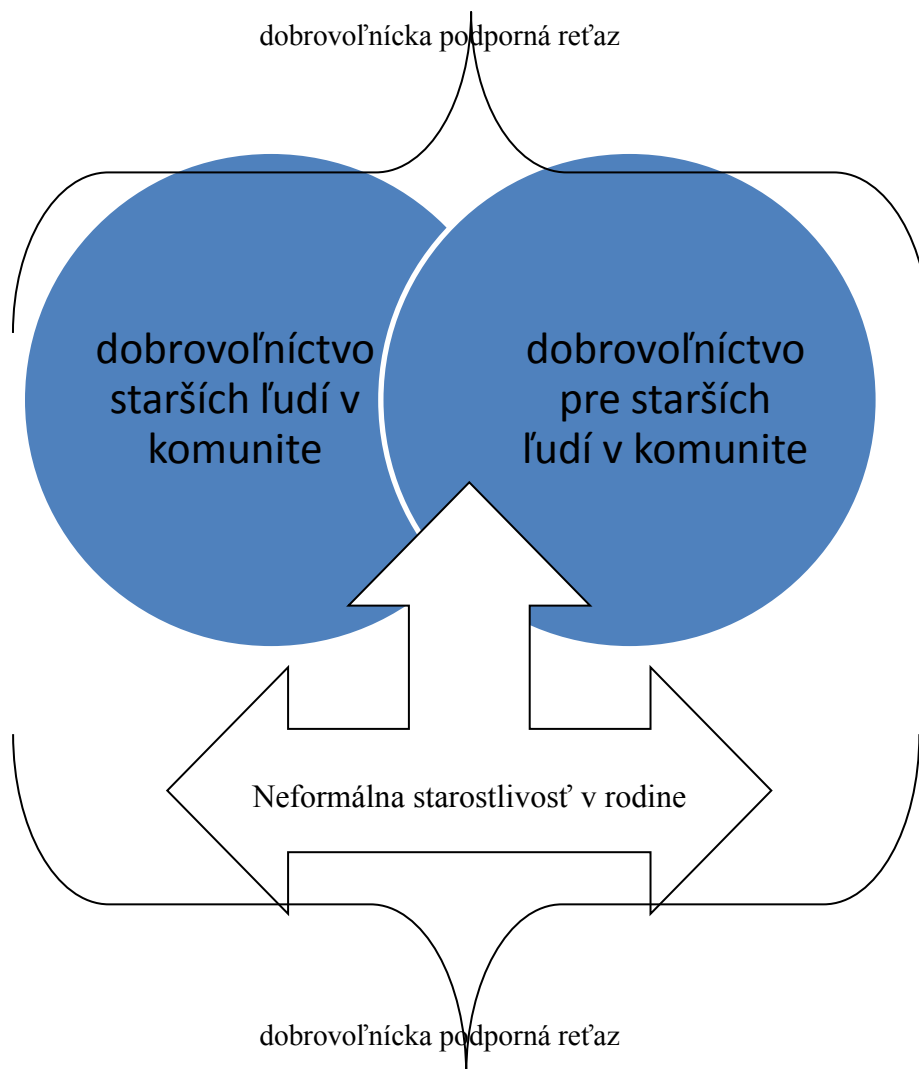
Spojenie „dobrovoľníctvo a aktívne starnutie“ sa tradične chápe ako *dobrovoľníctvo starších ľudí*, v rámci ktorého oni dobrovoľne vykonávajú aktivity rozličného druhu ako formu ich občianskej participácie, konania smerom k verejnému blahu a komunitnému rozvoju, čím zároveň uspokojujú svoje sociálne potreby aktívne niekam patriť a cítiť sa užitočným. (Gallan 2010) V tejto súvislosti nás výskumne zaujíma napríklad to, aké sú charakteristiky starších ľudí, ktorí sa dobrovoľnícky angažujú (napr. sociálno-demografické, osobnostné, príp. iné), aká je ich motivácia zapájať sa do dobrovoľníckych

aktivít a očakávané benefity z účasti; aká je miera a intenzita dobrovoľníckej participácie starších ľudí, v ktorom sektore dobrovoľníckych aktivít sa najčastejšie angažujú, či preferujú formálne alebo skôr neformálne dobrovoľníctve aktivity, či existuje súvislosť medzi dobrovoľníckou skúsenosťou z mladšieho obdobia a vlastným dobrovoľníctvom vo vyššom veku, aké programy a opatrenia je potrebné vyvinúť na podporu dobrovoľníctva starších a mnohé ďalšie otázky.

Minimálne rovnako dôležitá, aj keď menej odborne preskúmaná a rozpracovaná je druhá poloha (interpretácia) spojenia „dobrovoľníctvo a aktívne starnutie“. Ide o dobrovoľníctvo osôb rozličného veku smerom k starším ľuďom za účelom uspokojovania ich potrieb, aktivizácie podľa osobných možností, udržiavania spoločenského kontaktu, záujmu o komunitné dianie a teda o zvyšovanie kvality ich každodenného života. V takomto prípade hovoríme o *dobrovoľníctve pre starších ľudí*. Výskumne nás zaujíma, aké sú potreby starších ľudí v oblasti dobrovoľníckej podpory a pomoci smerom k predchádzaniu ich sociálnej vylúčenosti, ako sa organizuje systém podpory a pomoci starším ľuďom v rámci tzv. verejno-súkromného mixu; akú majú dobrovoľníci a dobrovoľníčky pozíciu v rámci tohto systému; akým spôsobom organizovať dobrovoľnícku prácu pre starších ľudí tak, aby bola čo najúčinnějšía smerom k ich aktivizácii.

Keďže sa sústreďujeme primárne na dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti poskytovanej starším ľuďom, v spojení „dobrovoľníctvo a aktívne starnutie“ nachádzame ďalšie súvisiace otázky a zaujímavé výskumné, ale aj sociálno-politické polohy. Ide napr. o skúmanie možností využívania dobrovoľníctva v rámci neformálnej rodinnej starostlivosti, kde môže znamenať nielen pomoc členom rodiny pri plnení záväzkov intenzívneho rodinného opatrovania, ale môže poskytovať aj významné stimuly pre ich vlastné budúce dobrovoľnícke angažovanie v rámci uplatňovania perspektívy životného cyklu (ako formy vlastného aktívneho starnutia). Viacsmerový analytický rámec dobrovoľníctva v sektore dlhodobej starostlivosti a v kontexte výziev aktívneho starnutia predstavuje v obrázok č. 1.

Obrázok č. 1: Analytický rámec dobrovoľníctva v sektore dlhodobej starostlivosti v kontexte aktívneho starnutia

Zdroj: autorka

Komunitná formálna alebo neformálna dobrovoľnícka pomoc poskytovaná rodinám zabezpečujúcim dlhodobú starostlivosť o odkázané staršie osoby môže mať viacero *reťaziacich* účinkov na aktérov (v rodine, komunite) smerom k ich aktívnemu starnutiu:

- aktivizácia starších odkázaných ľudí, ktorí sa vďaka dobrovoľníctvu môžu dokonca sami začať dobrovoľnícky angažovať,
- pomoc intenzívne opatrujúcim osobám pri zabezpečovaní záväzkov rodinného opatrovania ako cesta prevencie ich sociálnej vylúčenosti a negatívnych dopadov opatrovania v zmysle rizika vlastnej budúcej odkázanosti na pomoc,
- uvoľňovanie kapacity neformálne opatrujúcich osôb pre vlastné dobrovoľnícke angažovanie v budúcnosti.

V ďalšom texte sa budeme podrobnejšie venovať podporným dobrovoľníckym politikám.

2.1 Dobrovoľníctvo starších ľudí

V rámci prípravy a aktivít Európskeho roka aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami (2012) sa podpora dobrovoľníctva seniorov nevymedzuje len ako nástroj udržania vitality celého dobrovoľníckeho sektora (Futurage 2011) a hľadania odpovedí na výzvy demografického vývoja, ale aj ako budovanie kultúry aktívneho starnutia. (Volunteering 2010) Pôvodnú WHO definíciu aktívneho starnutia z roku 2002 ako „...procesu optimalizácie príležitostí pre zdravie, účasť a bezpečnosť v záujme podpory kvality života v procese starnutia ľudí“ (Active 2002: 12) kritizoval A. Zaidi (2011) pre jej vágnosť a nepreviazanosť s dosiahnutou zmenou v kvalite života jednotlivca (individuálna perspektíva) vďaka cieleným opatreniam verejných politík (spoločenská perspektíva). Autor koncom roka 2011 ponúkol novšiu definíciu pojmu aktívne starnutie s explicitne zakomponovaným prvkom neplatených produktívnych aktivít, medzi ktoré zahŕňa aj dobrovoľníctvo starších ľudí: *“Aktívne starnutie sa vzťahuje na fenomén sociálneho starnutia, v rámci ktorého sa s rastúcim priemerným vekom dožitia od ľudí očakáva, že budú dlhšie pôsobiť na formálnom trhu práce rovnako ako v iných neplatených produktívnych aktivitách.”* (Zaidi 2011: 4)³

Podľa D. Kumera (ed) prevláda stereotypný postoj, že v strednej a východnej Európe sú starší ľudia zdržanlivejší k dobrovoľníckemu angažovaniu, čo autor interpretuje ako dôsledok skúseností s rozličnými povinnými akciami označovanými v predchádzajúcich desaťročiach ako dobrovoľnícka práca. Dostupné výskumné zdroje však všeobecne nepriaznivú, resp. zhoršujúcu sa

³ Okrem pojmu „aktívne starnutie“ ponúka odborná literatúra aj ďalšie pojmy, ako sú „úspešné starnutie“, „dobré starnutie“, „pozitívne starnutie“, „optimálne starnutie“, „produktívne starnutie“. Tieto však podľa A. Zaidi (2011) nemožno vzájomne stotožňovať. Naopak, R. Fernández – Ballesteros et al. (2010) chápu koncept „dobrého starnutia“ (ageing well) ako vzťahujúci sa na ostatné uvedené koncepty vrátane konceptu „aktívneho starnutia“. Vo svojej práci zosumarizovali vybrané výsledky niektorých doterajších výskumov, na základe ktorých stanovili „základné ingrediencie“ dobrého starnutia v percepcii samotných starších ľudí. Kvázi-univerzálnou kompozíciou úspešného starnutia očami starších ľudí je kombinácia telesných, kognitívnych, emocionálno-motivačných a sociálnych domén, t.j. potreba zostať čo najdlhšie nezávislý pri zabezpečovaní bežných denných činností, kognitívne funkčný, ekonomicky zabezpečený a sociálne zapojený. Všetky tieto ingrediencie prispievajú k úspešnému starnutiu viac ako možnosť zostať dlhšie v práci alebo sa kontinuálne učiť nové veci, a to bez ohľadu na to, kde starší ľudia žijú.

situáciu v dobrovoľníctve starších ľudí nesignalizujú. Dokonca naznačujú jej zlepšovanie ako súčasť celkovo rastúcej prevalencie dobrovoľníctva v populáciách európskych krajín. V rámci najnovšieho Eurobarometra k aktívnemu starnutiu z konca roka 2011 predstavuje priemerná úroveň dobrovoľníckej participácie v krajinách EÚ 26%, na Slovensku dokonca 31%, v ČR 22%. Údaj za SR je pomerne blízky výsledkom prvého reprezentatívneho výskumu dobrovoľníctva na Slovensku z roku 2011, v ktorom sa 27,5% respondentov vyjadrilo, že sa angažuje vo formálnom dobrovoľníctve a takmer polovica (47,1%) uviedla angažovanie sa v neformálnom dobrovoľníckom sektore. (Brozmanová Gregorová et al. 2012)⁴ Cielené podnecovanie dobrovoľníctva starších ľudí pritom nie je „vynútené“ znižovaním prevalencie dobrovoľníckeho angažovania sa mladších vekových kategórií. Rozsah dobrovoľníckej participácie medzi jednotlivými vekovými skupinami bol v Eurobarometri (2012) približne rovnaký (od 23-29%), medzi respondentmi 55+ dosiahol hodnotu 27%. K zisteniu, že osoby rozličného veku sa angažujú v dobrovoľníctve približne v rovnakej miere (a teda že sa nepotvrďuje teória životného cyklu dobrovoľníka), dospel na základe svojej výskumnej práce aj F. Tang (2006), ale aj A. Brozmanová Gregorová et al. (2012), hoci vo výskume autorského tímu sa ukázalo, že staršie osoby (50-70 ročné) sa dobrovoľnícky angažujú najdlhšie a že po 30. roku veku stúpa podiel neformálnej pomoci a neformálneho dobrovoľníctva.

Podľa Broese van Groenou, Theo van Tilburga (2010) treba pri analýze dobrovoľníckej participácie rozlišovať medzi „mladšími“ staršími (55-70 rokov) a „staršími“ staršími dobrovoľníkmi⁵ nad 75 rokov veku, aj keď väčšina výskumov takéto diferencované poznatky neposkytuje a dobrovoľníctvo starších ľudí vymedzuje uniformne ako dobrovoľníctvo osôb 50, prípadne 55-ročných a starších. Ako uvádzajú autori, kým u skupiny do 70 rokov miera dobrovoľníckej participácie vo viacerých krajinách stúpa (napr. na báze kompenzácie voľného času, ktorý vznikol odchodom do dôchodku), vekom má tendenciu klesať pre výskyt zdravotných problémov a postupnú stratu sociálnych kontaktov. Výskum autorov preukázal, že podporným faktorom pre dobrovoľníctvo vo vyššom veku je kompletný rodinný status, t.j. keď starší ľudia žijú v manželstve alebo partnerstve. Naopak, vo výskume A. Brozmano-

---

⁴ Len problematcky možno uvedené údaje porovnávať s výsledkami Európskeho výskumu hodnôt (EVS), podľa ktorých sa na Slovensku miera vykonávania neplatené práce ľudí aspoň pre jednu dobrovoľnícku organizáciu v priebehu rokov znižovala od 39,2% v roku 1991 po 22,2% v roku 2008. (EVS 1991; 2008) Problematickosť porovnávania spočíva nielen v tom, že EVS pracuje s populáciou 18 rokov a viac a najnovšie výskumy s populáciou 15 rokov a viac, ale aj v tom, že dobrovoľníctvo v EVS je viazané na členstvo v organizáciách, zatiaľ čo najnovšie výskumy sa zameriavajú tak na formálne, ako aj neformálne dobrovoľnícke angažovanie. Pochybnosti vyvoláva zistenie z EVS, že v roku 1999 miera dobrovoľníckeho angažovania pre minimálne jednu organizáciu predstavovala na Slovensku 80,7%. (EVS 1999) Dostupné údaje neumožňujú vysvetliť takto nerovnomerný vývoj.

⁵ Všade tam, kde sa v ďalšom texte bude používať pojem „dobrovoľník“ a jeho skloňované tvary, bude sa myslieť osoba mužského i ženského pohlavia.

vej Gregorovej et al. (2012) skupina vdovcov a vdov preukazovala signifikantne vyššiu mieru neformálneho dobrovoľníckeho zapojenia v porovnaní so skupinou s iným rodinným statusom (slobodní, ženatí/vydaté, rozvedení). Na základe výsledkov sa možno domnievať, že samotný rodinný status je dôležité vzťahovať k veku staršej osoby a že strata manželského partnera/partnerky bude mať negatívnejší dopad na dobrovoľnícku participáciu v „staršom“ než „mladšom“ vyššom veku, pretože môže súvisieť s postupným rozpadom sociálnych sietí, do ktorých sú starší ľudia aktívne zapojení.

Pokiaľ ide o súvislosť dobrovoľníctva a pohlavia, pôvodné vnímanie dobrovoľníctva ako primárne ženskej záležitosti (Brozmanová Gregorová et al. 2012) už nezodpovedá národným ani európskym reáliám. Na základe výsledkov reprezentatívneho výskumu nie sú na Slovensku vo frekvencii, dĺžke vykonávania dobrovoľníctva a objeme odpracovaných hodín medzi mužmi a ženami štatisticky významné rozdiely. Autorský kolektív predstavil rovnomerné zastúpenie oboch pohlaví ako stabilnú charakteristiku sociálneho profilu formálnych dobrovoľníkov. V Eurobarometri k aktívnemu starnutiu (2012) bolo dokonca zastúpenie mužov vyššie, keď u žien dosiahla prevalencia priemerne 24% a u mužov 28%.

Spájanie dobrovoľníckej participácie s odchodom ľudí do dôchodku sa zvykne vysvetľovať zvyšovaním dostupnosti voľného času ako základného zdroja pre tento typ občianskej aktivity. Vychádza sa z premisy, že dobrovoľníctvo nastupuje ako „kompenzácia“, nahradenie času venovaného platenej pracovnej činnosti inou zmysluplnou činnosťou až po odchode do dôchodku⁶. Viacerí odborníci však vzťah vzájomného vytesňovania oboch činností odmietajú a uvádzajú, že nemožno očakávať, že starší ľudia sa po odchode do dôchodku začnú automaticky dobrovoľnícky angažovať. Podľa F. Tangovej (2006) odchod do dôchodku môže ovplyvňovať dostupnosť a adekvátnosť zdrojov potrebných pre dobrovoľníctvo (ľudských, sociálnych, kultúrnych). Neznamená to však, že ľudia, ktorí nemali pred odchodom do dôchodku žiadnu dobrovoľnícku skúsenosť, sa stanú po ukončení pracovného pomeru automaticky dobrovoľnícky aktívni, pretože budú mať potrebu zmysluplne vyplňať uvoľnenú časovú kapacitu. Hovorí sa skôr o iných typoch zmien na individuálnej a sociálnej úrovni, ktoré facilitujú dobrovoľníctvo vo vyššom veku. Podľa Broese van Groenou, Theo van Tilburga (2010), Futurage (2011) je to predovšetkým rastúce vzdelanie ľudí, individualizácia spoločnosti, ktorá vedie k potrebe opierať sa o vzťahy aj mimo rodiny a rozširovať sociálne kontakty a napokon zamestnanosť vo vyššom veku. Na základe výskumu autori

---

⁶ Ide o akúsi re-formuláciu, re-kontextualizáciu „hypotézy vytesnenia“ (crowding out hypothesis), ktorú v teórii dobrovoľníctva pôvodne aplikovali L. M. Salamon, W. Sokolowski (2001) preto, aby vysvetlili, prečo formalizácia dobrovoľníckeho manažmentu a zapájanie profesionálnych pracovníkov do neho nevytesňuje prívátne dobrovoľnícke aktivity, ale ich skôr podporuje.

zistili, že staršie kohorty dobrovoľníkov vyššieho veku (z roku 1992) boli dobrovoľnícky menej aktívne ako kohorty z roku 2002 a formulovali hypotézu, že budúce generácie starších ľudí budú dobrovoľnícky aktívnejšie než súčasné.

Priamo úmerný vzťah medzi rozsahom voľného času a mierou dobrovoľníckej participácie ľudí rozličného veku vyvracajú aj ďalšie výskumy. Podľa výsledkov Flash Eurobarometra (2011) k aktivitám mladých ľudí sa ukázalo, že nezamestnaní mladí ľudia boli menej dobrovoľnícky aktívni ako tí, ktorí boli zamestnaní alebo tí, ktorí mali zdravotné postihnutie (8%:19%). Rovnako podľa výsledkov výskumu A. Brozmanovej Gregorovej et al. (2012) sa najnižšia miera dobrovoľníckej participácie spájala s nezamestnaneckým ekonomickým statusom (13,3% nezamestnaných : 32,3% zamestnaných). Zistenie korešponduje aj s výsledkami najnovšieho Eurobarometra k aktívnemu starnutiu (2012), podľa ktorého je na Slovensku bariérou k dobrovoľníckej participácii oveľa viac ako priemerne v Európe nezáujem o tento druh činnosti. Nezáujem prejavujú najmä nezamestnané osoby a osoby v dôchodcovskom veku, čo vyvracia hypotézu o disponibilnom čase ako o hlavnom zdroji pre dobrovoľnícku participáciu. Podľa Broese van Groenou, Theo van Tilburga (2010) je hlavným prediktorom dobrovoľníctva vo vyššom veku to, že ľudia vykonávali dobrovoľníctvo v strednom veku. Preto k dobrovoľníctvu vo vyššom veku nemožno pristupovať ako k funkcii voľného/disponibilného času, ale skôr ho možno vzťahovať na predchádzajúcu dobrovoľnícku skúsenosť a pretrvávajúci aktívny postoj starších ľudí k spoločenskému daniu a komunitným potrebám.

Uvedené zistenia zapadajú do procesu zmeny základnej paradigmy dobrovoľníctva, keď ako súčasť kontextu racionálne organizovanej spoločnosti západnej civilizácie a premien modelov dobrovoľníctva „...se vyvíjí role dobrovoľníka z charitatívneho dárce na aktívneho spolutvúrce“. (Křížová – Tošner 2011: 24) F. Tang (2006) uvádza, že k základným zdrojom kultúrneho kapitálu dobrovoľníctva patria prirodzene hodnoty altruizmu a pomoci iným stelesnených často v činnosti náboženských spolkov. Broese van Groenou, Theo van Tilburg (2010) však upozorňujú na nové trendy v dobrovoľníctve v kontexte poklesu religiozity a udržiavania náboženských zvyklostí. Spolu s inými autormi obracajú stále väčšiu pozornosť na „scivilňovanie“ motivácie k dobrovoľníctvu, na dôslednejšie presadzovanie vplyvu vzdelania a kvality sociálnych väzieb starších dobrovoľníkov a na ich potrebu deliť sa so svojimi skúsenosťami. Nižšiu mieru normatívnej motivácie v českom dobrovoľníctve a modernizačnú nevyhranenosť jeho vzorcov v Čechách má podľa P. Friča, T. Pospíšilovej et al. (2010) na svedomí práve nerozvinutosť cirkevného dobrovoľníctva. Postupné „uvoľňovanie“ väzieb dobrovoľníctva od vierovyznania a normatívnej motivácie náboženského presvedčenia sa preukázalo aj vo výskume A. Brozmanovej Gregorovej et al. (2012), a to najmä vo formálnom

dobrovoľníctve. Miera angažovania veriacich a neveriacich osôb bola približne rovnaká, aj keď veriace osoby sa angažovali významne dlhodobejšie, a to najmä cez náboženské a cirkevné aktivity. Iná situácia sa ukázala v neformálnom dobrovoľníctve, kde bola zaznamenaná signifikantne vyššia účasť veriacich osôb, čo autorský tím interpretoval dôslednejším prepojením na život konkrétnej komunity bez nevyhnutného prepojenia na dobrovoľnícke organizácie. V tejto súvislosti a pre ciele podporu dobrovoľníctva starších ľudí považujeme za kľúčové zistenie autorského tímu, že osoby vo veku 70 rokov a viac pociťujú za svoj najväčší dobrovoľnícky prínos získanie postavenia v rámci komunity, čo „...umožňuje starším ľuďom zostať aktívnymi v rámci komunity a zabezpečuje im pocit, že sú ešte stále potrební“.

(Broznanová Gregorová et al. 2012: 106)

Súčasťou niektorých dobrovoľníckych výskumov sú aj otázky súvisiace so zdravotným stavom dobrovoľníkov. Pozitívnu asociáciu dobrovoľníckeho angažovania a dobrého zdravia ako zdrojov ľudského kapitálu potrebných pre tento typ činnosti (Tang 2006) nachádzame vo viacerých prácach. (Např. Broese van Groenou – Theo van Tilburg 2010; Futurage 2011) Podľa F. Tanga (2006) je vysoko pravdepodobné, že zdraví a vysoko vzdelaní starší ľudia budú pracovať v dobrovoľníckych organizáciách. Na základe výskumu autora sa však ukázalo, že úroveň zdravia podmieňuje rozsah dobrovoľníctva len v „mladšom“ staršom veku (55-69 rokov), nie v samotnom staršom veku (70 rokov a viac). Prominentný vplyv na dobrovoľníctvo má počas života človeka skôr vzdelanie, dokonca s postupne zvyšujúcim sa účinkom v procese starnutia. V rámci najnovších priorít výskumu starnutia v Európe do roku 2020 sa dokonca zdravotný stav nevymedzuje ako podmieňujúci faktor dobrovoľníctva, ale naopak, dobrovoľníctvo sa vymedzuje ako jeden z možných nástrojov zlepšovania zdravia starších ľudí. (Futurage 2011)

K podobným výsledkom v podmienkach ČR dospela vo svojom výskume aj M. Petrová Kafková (2012). Podľa autorky vplyv väčšiny sociodemografických faktorov na dobrovoľnícku participáciu od počiatku 90. rokov výrazne klesá a súčasných dobrovoľníkov nie je možné charakterizovať žiadnym jednoduchým sociodemografickým údajom. Významnú úlohu zohráva skôr členstvo v dobrovoľníckej organizácii, veľkosť obce, v ktorej dobrovoľník žije a postoj, že dobrovoľníctvo je užitočné a je formou plnenia povinnosti voči širšej spoločnosti.

2.2 Dobrovoľníctvo pre starších ľudí

Okrem dobrovoľníctva starších ľudí je v kontexte aktívneho starnutia dôležité aj *dobrovoľníctvo pre starších*, teda dobrovoľníctvo vykonávané pre potreby starších ľudí osobami rozličných vekových skupín vrátane samotných starších osôb (v tomto kontexte sa zvykne hovoriť o *dobrovoľníctve starších pre*

starších; napr. Kumer et al.). Aj keď sa dobrovoľníctvo pre starších ľudí môže realizovať cez rozličné dobrovoľnícke sektory, organizácie a typy činností, pri ktorých potrebujú staršie osoby pomoc, podporu a sprevádzanie, najčastejšie sa spája s uspokojovaním ich potrieb v oblasti dlhodobej starostlivosti. Niekedy tak vzniká dojem, že dobrovoľníctvo pre starších ľudí sa výlučne spája s oblasťou dlhodobej starostlivosti. Predtým, ako sa budeme podrobnejšie venovať starším dobrovoľníkom pôsobiacim v sektore dlhodobej starostlivosti, uvedieme niekoľko základných výskumných zistení o dobrovoľníctve v tejto oblasti, keďže odborná literatúra sa jej v predchádzajúcom období systematickejšie nevenovala. Je potešiteľné, že dosiahnutý stav výskumu dobrovoľníctva postupne umožňuje hlbšie analýzy aj tohto druhu.

Zdravotno-sociálne služby (teda služby dlhodobej starostlivosti) považujú odborníci za jednu z typických oblastí, ktoré aj v budúcnosti budú v Európe vyžadovať sociálne inovácie ako formy riešenia najnaliehavejších problémov⁷. Preto politické reprezentácie vyzývajú charitatívne organizácie, asociácie a iné sociálne organizované podniky a spoločenstvá k tvorivosti a hľadaniu nových spôsobov uspokojovania naliehavých potrieb sociálne zraniteľných skupín ľudí vrátane vytvárania podmienok pre komplementárne začleňovanie dobrovoľníckej participácie do ich činnosti. Všetky dostupné výskumy o dobrovoľníctve potvrdzujú vysoké zastúpenie dobrovoľníkov práve v tomto sektore. L. M. Salamon – W. Sokolowski (2001) vo svojich pôvodných prácach zistili, že v 24 analyzovaných krajinách bolo dobrovoľníctvo v sociálnych službách zastúpené najvyššie (31%). Podľa záverečnej správy o dobrovoľníctve v EÚ bol popri oblasti športu sektor sociálno-zdravotných aktivít zastúpený najčastejšie. (Volunteering 2010) Rovnako v reprezentatívnom slovenskom výskume z roku 2011 pracovali formálni dobrovoľníci najčastejšie práve v oblasti sociálnych služieb pre rozličné cieľové skupiny (23,1%), pričom išlo najmä o organizovanie voľnočasových aktivít pre deti, mládež a seniorov. Prioritami neformálnych dobrovoľníkov boli skôr práce v domácnosti, zabezpečovanie kontaktu s osobami, ktoré to potrebujú, či poskytovanie osobnej starostlivosti⁸. Zdôrazňovanie významu dobrovoľníctva v oblasti dlhodobej starostlivosti nachádzame aj v najnovších prácach H. Záškovéj, A. Mojžišovej (2011), P. Friča (2011), E. Křížovej, J. Tošnera (2011), hoci

---

⁷ Sociálne inovácie sa týkajú stimulovania dynamickejšieho, inkluzívnejšieho a udržateľného sociálno-ekonomického rastu, významne spojeného aj s otázkou starnutia populácie. (This 2010; Barroso 2011) Podľa J. M. D. Barroso (2011: 4) „Starnutie populácie a s ním spojené výdavky na zdravotnú starostlivosť a opatrovanie je skutočne jednou z kľúčových otázok, ktorým musia čeliť vlády špeciálne v čase fiškálnej konsolidácie. Je to tak výzva, ako aj príležitosť.“ Preto iniciatívy zamerané na zdravotné otázky, špeciálne na zdravé a aktívne starnutie, považuje za vlajkovú loď sociálnych inovácií EÚ.

⁸ Opätovne zaznamenávame výrazné rozdiely vo výsledkoch najnovších výskumov s výsledkami Európskeho výskumu hodnôt. Napr. podľa zistení z roku 2008 celkovo 1,5% respondentov poskytovalo neplatenú dobrovoľnícku prácu prostredníctvom organizácií sociálnych služieb poskytujúcich pomoc starým, zdravotne postihnutým alebo sociálne odkázaným ľuďom. Najvyššie zastúpenie neplatené dobrovoľnej práce uviedli respondenti pre náboženské a cirkevné organizácie (3,7%) a pre športové kluby či združenia voľného času (3,1%). (Kusá – Zeman et al. 2008)

podľa posledne menovaných je dobrovoľníctvo v zariadeniach sociálnych služieb skôr novodobým fenoménom, ktorý sa rozširuje najmä vo väčších mestách ako súčasť formalizácie dobrovoľníckych vzťahov a profesionalizácie riadenia dobrovoľníkov za podpory štátnych inštitúcií.

Ak sme konštatovali, že vplyv väčšiny sociodemografických znakov na dobrovoľnícku participáciu vo všeobecnosti klesá, neplatí to vtedy, keď hovoríme o dobrovoľníctve v sektore dlhodobej starostlivosti. Podľa F. Tanga (2006) je oblasť služieb, osobitne služieb dlhodobej starostlivosti úplnou doménou ľudí nad 55 rokov veku. Ich zvyšujúce sa presadzovanie v tejto oblasti posilňujú aj vysoké očakávania verejnosti, že starší ľudia sa budú angažovať v starostlivosti o choré a zdravotne postihnuté osoby. Podľa výsledkov najnovšieho Eurobarometra k aktívnemu starnutiu (2012) malo takéto očakávania od osôb 55 ročných a starších priemerne až 71% respondentov⁹. Ďalšou dištinktívnou charakteristikou dobrovoľníctva v sektore dlhodobej starostlivosti je výrazne vyššie zastúpenie žien. Potvrďuje to aj situácia na Slovensku, kde podiel žien-dobrovoľníčok predstavoval v roku 2008 celkovo 81% a v roku 2010 celkovo 73% podielu dobrovoľníkov pôsobiacich u neverejných poskytovateľov služieb dlhodobej starostlivosti. (Správa 2009; 2011) Osobitosti sektora dlhodobej starostlivosti podľa pohlavia a veku dobrovoľníkov nachádzame aj vo výsledkoch Európskeho výskumu hodnôt. V rámci zisťovania v roku 2008 sa ukázalo, že zastúpenie osôb nad 65 rokov veku, poskytujúcich neplatenú prácu pre organizácie sociálnych služieb a pomoci starým, zdravotne postihnutým alebo sociálne znevýhodneným ľuďom, bolo vyššie ako u mladších vekových kategórií (1,5% priemerne : 2% v skupine 65+) a výrazne častejšie takúto prácu uvádzali ženy (2,2%Ž : 0,7%M). Naopak, zastúpenie dobrovoľníkov v športových kluboch a združeníach voľného času vekom výrazne klesalo (3,1% priemerne : 1,3% v skupine 65+), s celkovo výrazne nižším zastúpením žien (5,3%M : 1%Ž). (Kusá – Zeman et al. 2008) Výsledky korešpondujú aj s výsledkami reprezentatívneho slovenského výskumu dobrovoľníctva, podľa ktorého muži sa viac angažujú v oblasti športu, prevencie a pomoci v prípade humanitárnych katastrof, zatiaľ čo u žien ide skôr o oblasť zdravia a podpory dobročinnosti, pričom ich participácia je skôr pravidelná (takmer denne). Ženy vykonávajú dobrovoľníctvo častejšie na neformálnej báze s napojením na susedské a komunitné siete, medzi ktoré patrí aj pomoc odkázaným, prevažne starším osobám. (Brozmanová Gregorová et al. 2012)

---

⁹ V rámci projektu ENEA (2007 – 2009) realizovaného pod heslom *Zostaňme aktívni, staňme sa dobrovoľníkmi* sa 100 starších ľudí 55+ z piatich európskych krajín zúčastnilo výmenných dobrovoľníckych pobytov v zahraničí. V 40% opisovaných príbehov výmeny išlo o model „dobrovoľníctva starších pre starších“, kedy starší dobrovoľníci poskytovali starším osobám organizačnú, fyzickú a mentálnu podporu v denných centrách, zariadeniach pre seniorov, telefonických linkách pomoci, alebo poskytovali pomoc samosprávam pri organizácii voľného času starších ľudí. (Kumer 2007 – 2009)

Ak hovoríme o dobrovoľníctve v sektore dlhodobej starostlivosti, potom za jedinečný svojho druhu považujeme výskum E. Křížovej – J. Tošnera (2011), v ktorom sa autori osobitne zamerali na dobrovoľníctvo v sociálno-zdravotných službách rezidenčnej povahy. Výskum preukázal, že dobrovoľníci tohto sektora sa od ostatných líšili vyšším vzdelaním, výrazne vyšším zastúpením žien (78% : 22%), častejším bydliskom v meste a výraznou vekovou variabilitou. Najčastejšie boli dobrovoľníci tohto špecifického sektora zastúpení v skupinách 26-30 rokov, 46-50 rokov a 56-60 rokov. Tieto charakteristiky korešpondovali s preferovaním manažérskeho modelu riadenia dobrovoľníkov, často zdôvodňovaného potrebou chrániť zraniteľných klientov dlhodobej starostlivosti. O potrebu kompetentného prístupu ku klientom dlhodobej starostlivosti opierajú trendy zavádzania manažérskeho modelu v tomto sektore dobrovoľníctva aj H. Zášková, A. Mojžíšová (2011). Výskum E. Křížovej, J. Tošnera (2011) nepotvrdil len špecifiká sociálno-demografických charakteristík dobrovoľníkov sektora dlhodobej starostlivosti známe z iných uvedených výskumov, ale priniesol aj informáciu o ich dištinktívnych motiváciách pre dobrovoľnícku participáciu. Významne častejšie nezakladajú svoje dobrovoľnícke pôsobenie na náboženskom princípe (náboženskom presvedčení) a hedonistickej motivácii („že ma to baví“), ale zdôrazňujú skôr internalizovaný princíp občianskej povinnosti („je potrebné pomáhať iným“) spojený s manažérskym modelom dobrovoľníctva a ocenením flexibility organizácií, v ktorých sa dobrovoľnícky angažujú. O prirodzenej ľudskej túžbe pomáhať iným ako o primárnej motivácii dobrovoľníkov pôsobiacich v hospicioch píše v odbornej literatúre aj S. Vávrová, R. Popeliová (2011).

Na Slovensku absentujú systematické údaje o dobrovoľníctve v sektore dlhodobej starostlivosti. Oblasť dobrovoľníctva v rámci domácej starostlivosti nie je podchytená štatisticky ani výskumne. Za sektor rezidenčnej starostlivosti boli do roku 2010 k dispozícii údaje o počte dobrovoľníkov pôsobiacich len u neverejných poskytovateľov sociálnych služieb¹⁰. Tento sa od roku 2008 postupne zvyšoval, od 25% podielu na celkovom počte osôb pracujúcich u neverejných poskytovateľov v roku 2008 na 31%-ný podiel v roku 2010. (Správa 2009; 2011) Zistenia otvárajú otázku záujmu a pripravenosti formálnych služieb dlhodobej starostlivosti angažovať sa a riadiť dobrovoľníkov rozličného veku. Na základe skúseností z národného prostredia, ale aj z vlastnej výskumnej činnosti od roku 2011 by sme mohli formulovať domnienku, že verejní a neverejní (privátni) poskytovatelia služieb dlhodobej starostlivosti majú v tomto smere rozličný prístup v tom zmysle, že verejní poskytovatelia sú

---

¹⁰ Nevykazovanie dobrovoľníckej účasti u verejných poskytovateľov rezidenčných sociálnych služieb vytvára dojem, že v tomto prostredí dobrovoľníctvo osôb rozličného veku vrátane starších dobrovoľníkov úplne absentuje. Za vítanú preto považujeme ohlásenú zmenu, že od roku 2011 bude skompletizované výkazníctvo o dobrovoľníckej participácii u verejných i neverejných poskytovateľov rezidenčných sociálnych služieb, ktoré bude možné využívať ako základ pre dizajnovanie hlbších sociálnych analýz v tomto sektore.

pri zavádzaní dobrovoľníckych programov zdržanlivejší ako verejní. V českom a slovenskom prostredí sa tejto otázke venovalo viacero autoriek, aj keď využívali rozličné dôvody pre jej vysvetlenie. Podľa M. Hanečákovej (2011:7) je rozdielny prístup daný mierou stability organizácie: „... organizácie, ktoré majú stabilnú štruktúru, zabehnutý systém, neradi prijímajú niečo, čo im je na obtiaž ...“. V rámci nášho kvalitatívneho prieskumu vo vybraných zariadeniach sociálnych služieb (Repková 2011b) riaditeľka nemenovaného neverejného poskytovateľa sociálnych služieb v Bratislave so zavedeným dobrovoľníckym programom pridáva k stabilnosti aj faktor prijímania rizika a otvorenosti organizácie komunity: „...verejní poskytovatelia sa snažia mať veľmi uzatvorené tie zariadenia a dobrovoľnícky program viac-menej odmietajú, lebo dobrovoľnícky program v zariadení znamená, že sa absolútne odstránia informačné bariéry o zariadení ... dobrovoľníci „vidia do kuchyne“ príliš hlboko a tohto vzťahu sa tí verejní poskytovatelia veľmi obávajú, tej otvorenosti...“. Riaditeľka iného nemenovaného verejného poskytovateľa sociálnych služieb v Bratislave bez fungujúceho dobrovoľníckeho programu, ale s ambíciou zaviesť ho a dobrovoľnícky angažovať mladých ľudí a aktívnych dôchodcov, zasa pridáva aspekt naklonenosti verejnej mienky. Uvádza: „... verejná mienka je viac naklonená v prospech neverejných poskytovateľov“. A v tejto súvislosti dodáva: „...neverejní poskytovatelia sa vedú lepšie prezentovať, sú kreatívni a flexibilní“. Zavádzanie dobrovoľníckych programov v rezidenčnej starostlivosti spája aj s rizikami v oblasti porušovania právnych predpisov (napr. v oblasti BOZP) či viazanosťou súhlasom zriaďovateľa. Aj cez otázku zavádzania a prevádzkovania dobrovoľníckych programov sa tak na Slovensku dokumentuje nerovnaká pozícia verejných a neverejných poskytovateľov rezidenčných sociálnych služieb pre odkázané osoby.

3. Dobrovoľníctvo v perspektíve životného cyklu

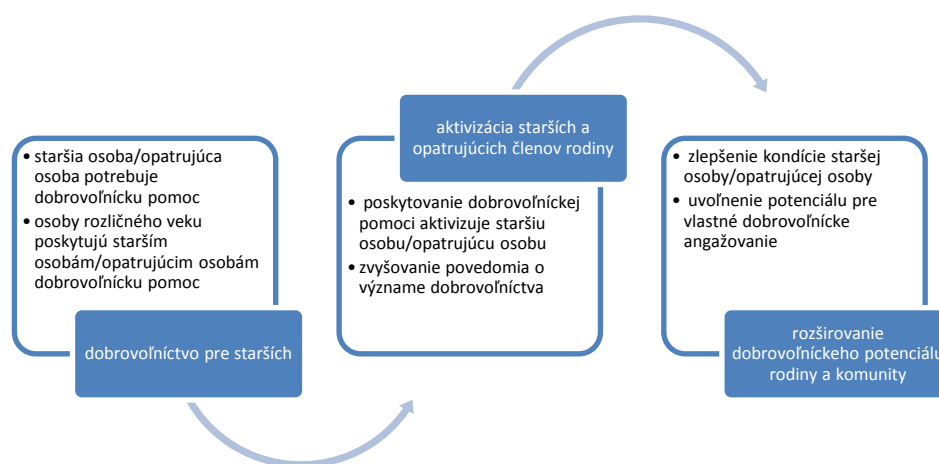
Pre posudzovanie významu dobrovoľníctva v sektore dlhodobej starostlivosti v kontexte aktívneho starnutia je rozhodujúce uznanie meniacej sa pozície starnúcich ľudí ako objektov a subjektov dobrovoľníckych vzťahov. V niektorých oblastiach života a situáciách môžu sami potrebovať dobrovoľnícku pomoc inej osoby (napr. pomoc pri vybraných denných činnostiach ako nakupovanie, úkony v domácnosti), inokedy môžu vystupovať v role dobrovoľníkov pri sprevádzaní mladších alebo iných starších osôb v krízových situáciách. V dobrovoľníctve tak ide o praktické uplatnenie perspektívy životného cyklu (Payne 2005 používa alternatívny pojem „životný model“ – „life model“)¹¹. Meniace sa pozície aktérov dobrovoľníckych vzťahov

---

¹¹ Podľa F. Tanga (2006: 387) „...dobrovoľníctvo je špecifický fenomén životného cyklu v zmysle zdrojov, ktoré sú pre dobrovoľníctvo potrebné v jednotlivých fázach života“. Podľa zistení autora mladá generácia dobrovoľníkov sa angažuje

vytvárajú *objektovo-subjektívú dobrovoľnícku reťaz*, ktorá má svoj základ v univerzálnej povahe starostlivosti, keď sa v rozličných fázach života človeka prirodzene mení a prelína pozícia poskytovateľa pomoci (starostlivosti) inému človeku a jej prijímateľa od iného človeka. (Pfau-Effinger – Rostgaard 2011) Znáznomená je na obrázku č. 2.

Obrázok č. 2: **Objektovo-subjektívá dobrovoľnícka reťaz v rámci konceptu aktívneho starnutia**

Zdroj: autorka

Autorský tím dokumentu *A Road Map for European Ageing Research* (Futurage 2011) identifikoval niektoré bariéry k dobrovoľníckemu angažovaniu osôb rozličného veku. Za kľúčovú bariéru považuje záväzky intenzívneho neformálneho opatrovania v rodine vedúce k potrebe vytvárania tzv. *sociálno-podpornej reťaze* (social support chain), v rámci ktorej sa budujú vzájomne podporné vzťahy medzi neformálne opatrujúcimi osobami, formálnymi službami a dobrovoľníkmi. Poskytovaním dobrovoľníckej alebo formálnej podpory intenzívne opatrujúcim členom rodín sa zabraňuje ich sociálnej izolácii a zároveň sa uvoľňuje ich dobrovoľnícky potenciál pre potreby širšej komunity, a to najmä pre obdobie, keď ukončia vlastné neformálne opatrovanie

---

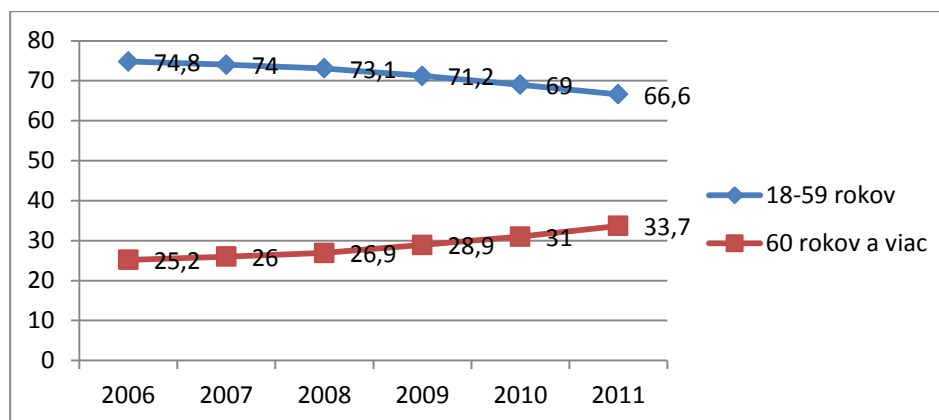
najmä v komunitnom rozvoji a infraštruktúre so silným napačením na edukačný systém a jeho inštitúcie. Osoby stredného veku a do približne 55 rokov veku sú motivované najmä sebazlepšovaním, často v prepojení na vlastnú profesionálnu kariéru. Napokon, staršia generácia je motivovaná skôr poskytovaním praktických služieb a psychickej opory osobám, ktoré ich potrebujú, k čomu využíva predovšetkým prirodzený altruizmus a neformálne sociálne kontakty a siete.

v rodine. Z pozície objektov dobrovoľníctva sa neformálne opatrujúce osoby tak postupne stávajú jeho subjektmi.

Sociálno-podporná reťaz a širšie účinky dobrovoľníckych vzťahov v rámci komplexného sektora dlhodobej starostlivosti nadobúdajú osobitný význam aj v súvislosti s fenoménom postupného starnutia neformálne opatrujúcich osôb. V európskom priestore naň upozorňujú vo svojich prácach napr. F. Hoffmann – R. Rodrigues (2010), R. Rodrigues – A. Schmidt (2010). V grafe č. 1 dokumentujeme na vývoji vekového profilu poberateľov peňažného príspevku na opatrovanie (PPnO) starnutie osôb intenzívne opatrujúcich na neformálnej báze v podmienkach Slovenska.

Graf č. 1: Vývoj vekového profilu opatrujúcich osôb (poberateľov PPnOA) v rokoch 2006 – 2011 (v %) *

Zdroj: MPSVR SR

*údaj je vždy za mesiac december príslušného kalendárneho roka

Aj keď v sledovanom období bolo približne 70% poberateľov PPnO vo veku 18-59 rokov, „hustota“ ich zastúpenia na jeden rok fyzického veku v širokej vekovej kategórii 18-59 rokov bola približne rovnaká ako v užšej kategórii 60 rokov a viac (ak predpokladáme, že budú intenzívne opatrovať do približne 80 rokov svojho veku). Neznamená to teda, že staršie osoby menej často intenzívne opatrujú ako mladšie osoby a osoby stredného veku, aj keď ide o veľmi namáhavú činnosť. Navyše, ich počet sa neustále systematicky zvyšuje v porovnaní so systematicky mierne klesajúcim počtom opatrujúcich osôb mladšej a strednej vekovej kategórie (od 25% zastúpenia vekovej kategórie 60+ v roku 2006 po takmer 34% v roku 2011). Uvedený trend väčšmi zvyšňuje úvahy o potrebe prepájania domácej starostlivosti blízkych s formálnym či neformálnym dobrovoľníctvom poskytovaným v domácom prostredí pre

udržanie telesného a mentálneho zdravia opatrujúcich osôb vo vyššom veku, prevenciu ich vlastnej odkázanosti na starostlivosť, poskytovanie alternatívnych možností aktívne starnúť aj podľa vlastných predstáv, a to napríklad aj formou budovania ich potenciálu dobrovoľnícky sa angažovať mimo rodiny v komunite.

4. Sumarizácia výsledkov sekundárnej výskumnej analýzy

Podrobnejšie sme analyzovali dostupné vedeckovýskumné zdroje opisujúce dobrovoľníctvo starších ľudí rovnako ako dobrovoľníctvo pre starších ľudí, ktoré tvoria dve komplementárne stránky dobrovoľníctva v kontexte aktívneho starnutia a perspektívy životného cyklu. Na ich základe možno formulovať niektoré sumárne charakteristiky, ktoré sa na *dobrovoľníctvo starších ľudí*. Ukazuje sa, že starší dobrovoľníci sú približne v rovnakom rozsahu zastúpení v dobrovoľníckych aktivitách ako ostatné vekové kategórie, aj keď je vhodné rozlišovať medzi „mladšími“ a „staršími“ staršími dobrovoľníkmi. U druhých menovaných sa miera dobrovoľníckej participácie postupne znižuje a má skôr neformálnu povahu, keďže sa realizuje najmä cez prirodzené komunitné vzťahy a siete. V prípade „mladších“ starších osôb sa využívajú aj formálne dobrovoľnícke angažmány, pričom nepriaznivo na ich dobrovoľnícku participáciu vplýva zhoršený zdravotný stav, v prípade „starších“ starších osôb skôr strata manželského partnera spojená s oslabovaním ich sociálnych sietí ako základu pre ich dobrovoľnícke angažovanie. Dobrovoľníctvo starších ľudí najvýznamnejšie facilituje predchádzajúca dobrovoľnícka skúsenosť (ešte pred odchodom do dôchodku) a vzdelanie, ktorého účinok sa na dobrovoľnícku participáciu postupom rokov posilňuje. Napokon z výsledkov výskumov vyplýva, že pre starších ľudí je najväčším dobrovoľníckym prínosom pocit potreby pre komunitu a že u tých, ktorí sa angažujú na formálnej báze, dochádza k postupnému „odpútavaniu“ sa dobrovoľníckej participácie od vierovyznania a normatívnej motivácie náboženského presvedčenia.

Dobrovoľníctvo pre starších ľudí, osobitne *dobrovoľníctvo „starších“ pre starších* sa prevažne vníma ako dobrovoľníctvo v oblasti dlhodobej starostlivosti o staršie osoby a osoby so zdravotným postihnutím odkázané na pomoc iných a z tejto vecnej (sektorovej) perspektívy sa aj výskumne sleduje. Dobrovoľníctvo v oblasti dlhodobej starostlivosti je jedným z najzastúpenejších sektorov dobrovoľníctva a starší dobrovoľníci, ktorí ho vykonávajú, majú určité dištinkívne charakteristiky. Verejnosť má v tejto oblasti od starších ľudí vysoké očakávania, čo potvrdzuje aj ich vyššie ako priemerné zastúpenie v uvedenom sektore. Forma dobrovoľníckeho angažovania starších ľudí však závisí od ich veku. Kým „starší“ starší sa angažujú skôr na neformálnej báze cez prirodzené susedské vzťahy a komunitné siete, formálne dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti realizované prostredníctvom dobrovoľníck-

nych organizácií je skôr záležitosťou skupiny „mladších“ starších osôb, vzdelanejších a bývajúcich v meste. Potreba ich profesionálneho riadenia sa zdôvodňuje predovšetkým náročnosťou sektora dlhodobej starostlivosti, ktorá vyplýva zo zvýšenej zraniteľnosti jeho klientov. Dobrovoľníctvo v sektore oblasti dlhodobej starostlivosti vykonávajú najmä ženy.

Na Slovensku úplne absentujú informácie a hlbšie poznatky o dobrovoľníctve vykonávanom pre starších odkázaných ľudí dobrovoľníkmi rozličného veku v rámci domácej starostlivosti. Preto nemožno aktuálne skompletizovať obraz o reálnom dobrovoľníckom potenciáli starších dobrovoľníkov, ktorí pôsobia v sektore dlhodobej starostlivosti. Oprieť sa však možno o určité závery a prognózy, ku ktorým dospel autorský tím prvého reprezentatívneho výskumu dobrovoľníctva. Prikláňa sa k záveru formulovanom v európskej správe o dobrovoľníctve (Volunteering 2010), že skutočným problémom dobrovoľníctva nie je pokles počtu dobrovoľníkov, ale sú to skôr zmeny ovplyvňujúce povahu dobrovoľníckeho angažovania a nesúlad medzi potrebami dobrovoľníckych organizácií a aspiráciami novej generácie dobrovoľníkov. Podľa autorského kolektívu „...na Slovensku existuje reálne významný potenciál ľudí, ktorí by sa do dobrovoľníctva mohli zapojiť. Je teda skôr záležitosťou organizácií, ako využiť tento potenciál a získať nových dobrovoľníkov a dobrovoľníčky.“ (Brozmanová Gregorová et al. 2012: 91) Experti v rámci kvalitatívnej časti výskumu ustávajú prognózu, že „... obraz dobrovoľníctva na Slovensku bude v budúcnosti pravdepodobne kombináciou tzv. tradičného či klasického a nového štýlu dobrovoľníctva...“, teda kombináciou inšpirácií kolektívnymi identitami rovnako ako osobnými preferenciami dobrovoľníkov. (Brozmanová Gregorová et al. 2011: 157) To platí tak pre dobrovoľnícke angažovanie ľudí rozličného veku, ako aj pre rozličné dobrovoľnícke sektory.

5. Diskusia a záver

Vplyvy fenoménov, akými sú generalizácia vzťahov, individualizácia, funkčná diferenciacia a racionalizácia (Keller, 2007), ďalej sekularizácia, rozvoľňovanie susedských a rodinných vzťahov, korózia kolektívnych oporných bodov životných dráh jednotlivcov (Frič 2011; Brozmanová Gregorová 2011), sa zvyknú spájať s predstavou o poklese rozsahu dobrovoľníckeho angažovania ľudí, so stratou ich dôvery v samoregulačné mechanizmy komunitného života, a to najmä v postkomunistických krajinách s historicky oslabeným potenciálom občianskeho sektora. (Frič – Pospíšilová et al. 2010) Výskumy však takéto účinky postmoderného vývoja nepotvrdzujú. (Brozmanová Gregorová 2011; Brozmanová Gregorová et al. 2012) Poukazujú skôr na dopady smerom k štýlom dobrovoľníctva a novým trendom, ktoré ho zasahujú. Ide najmä o odklon od organizačného členstva, o profesionalizáciu práce s dobrovoľníkmi, ale aj o právnu reguláciu dobrovoľníctva či o zavádzanie manažérskeho

modelu riadenia dobrovoľníkov od klasického (kolektívneho) smerom k reflexívnemu vzorcu dobrovoľníctva. (Frič – Pospíšilová et al. 2010; Volunteering 2010; Brozmanová Gregorová et al. 2012)

Implementovanie formalizovaného manažmentu do dobrovoľníctva, osobitne dobrovoľníctva v sociálno-zdravotnej oblasti (oblasti dlhodobej starostlivosti) je v súčasnosti predmetom rozsiahlych diskusií, pričom názory odborníkov sa v tejto otázke rôznia. Kritické poznámky na trend profesionalizácie v dobrovoľníctve adresuje vo svojej práci P. Frič (2011). Podľa autora nie je tento trend už dlhšiu dobu vnímaný ako pozitívny a vedie k oslabovaniu samoregulačných komunitných prvkov¹². Rovnako I. Kořínková (2011: 5) kriticky reflektuje zjavné tendencie (snahy) k povinnému zavádzaniu manažérskeho modelu dobrovoľníctva v sociálno-zdravotnej oblasti. Efektom môže byť podľa nej stav, keď sa budú „...nahravovať „dobrovoľníctvím zadarmo“ nedostatky v tých oblastiach, ktoré vyžadujú systémová riešenie iného typu...“. Sprievodným efektom takéhoto vývoja by mohla byť tzv. inštrumentalizácia dobrovoľníckej práce, keď dobrovoľníci, najmä v dôsledku nedostatku finančných zdrojov organizácií dlhodobej starostlivosti, budú nahrádzať prácu ich platených profesionálnych pracovníkov. (Volunteering 2010) Iná skupina odborníkov, naopak, vyzýva k profesionalizácii v dobrovoľníctve osobitne zameranom na služby dlhodobej starostlivosti a zdôvodňuje to tým, že pre pôsobenie v oblasti psychosociálnych služieb je dôležitý kompetentný prístup. Zdôrazňujú pritom, že profesionálnym organizovaním nemusí dobrovoľníctvo strácať na svojej spontánnosti. (Např. Zášková – Mojžíšová 2011; Křížová – Tošner 2011) Na dilematické aspekty profesionalizácie dobrovoľníctva poukazuje aj autorský tím záverečnej správy o dobrovoľníctve v EÚ. (Volunteering 2010) Na jednej strane vyzýva k jeho profesionalizácii a potrebe prijímania zodpovedajúcich právnych rámcov, súčasne však pripomína potrebu opatrnosti pred nadmernou reguláciou (over-regulation), akumuláciou pravidiel a zákonných ustanovení uplatňovaných v dobrovoľníckom sektore. Výzvy k opatrnosti tohto druhu uvádzajú aj iní autori, např. K. Nikodemová (2009), najnovšie aj spomínaný P. Frič (2010).

Rozdiel v názoroch na profesionalizáciu dobrovoľníctva v oblasti dlhodobej starostlivosti sa snáď najintenzívnejšie prejavuje voči starším ľuďom, ktorí sa dobrovoľnícky angažujú. Vychádza sa z prirodzených ľudských zdrojov dobrovoľníctva vo vyššom veku, akými sú altruizmus, široké sociálne siete a neformalizovaná prepojenosť na komunitu tak, ako ich identifikoval např. F. Tang (2006). Avšak ani zistenia o tom, že staršie osoby sa dobrovoľnícky angažujú primárne na neformálnej báze (Brozmanová Gregorová et al. 2012)

---

¹² P. Frič (2011) príkladom udáva, že v ČR až 44% dobrovoľníkov pracuje bez nejakého organizačného zakotvenia a akákoľvek formalizácia dobrovoľníckych vzťahov môže byť pre nich neatraktívna a vedie k zníženiu motivácie v dobrovoľníckom angažovaní.

vo forme bežnej sociálnej výmeny v rámci komunitného života, bez potreby dôsledného manažmentu a osobitného pomenovania takéhoto angažovania ako „dobrovoľníctvo“, nefavorizujú formalizáciu dobrovoľníckych vzťahov¹³. Preto napr. R. Fernández-Ballesteros et al. (2010) neodporúčajú v súvislosti s dobrovoľníctvom „mladších i starších“ starších ľudí zavádzanie nových náročných organizačných modelov, skôr odporúčajú stavať na existujúcich sociálnych sieťach, v ktorých prirodzene staršie osoby fungujú. Podľa autorského tímu dokumentu *A Road Map for European Ageing Research* je, naopak pre ich účinné dobrovoľnícke vťahovanie do sektora dobrovoľníctva dlhodobej starostlivosti dôležitá istá miera inštitucionalizácie. Môže sa rozvíjať cez spoluprácu so všeobecne uznávanými referenčnými skupinami starších ľudí, ktorými sú napríklad zdravotnícki pracovníci (lekári prvého kontaktu, sestry), kňazi či sociálni pracovníci, teda všetci tí, ktorí slúžia ako sprostredkovatelia hodnoty dobrovoľníctva vo vyššom veku. Preto by zámerom podpory dobrovoľníctva starších ľudí a pre starších ľudí mali zodpovedať aj zmeny na inštitucionálnej úrovni organizovania dobrovoľníctva, kedy sa očakávajú „...vhodné kampane na podporu dobrovoľníctva v mladšom veku, ktoré sú často schopné zabezpečiť pozitívne výsledky vo vyšších vekových skupinách, lebo sa predpokladá, že mladí dobrovoľníci budú pôsobiť v tejto role aj neskôr v rámci svojho životného cyklu“. (Futurage 2011: 45)

Myšlienka kampaní zameraných, okrem iného, na vťahovanie osôb stredného veku a mladšieho staršieho veku dobrovoľníctva sa začala na Slovensku intenzívnejšie rozvíjať v rámci aktivít Európskeho roka dobrovoľníckych činností podporujúcich aktívne občianstvo (2011). Ako sa však ukázalo, jej implementácia je limitovaná určitými inštitucionálnymi okolnosťami. Ide najmä o podmienky zakladania a fungovania dobrovoľníckych centier, ktoré sú priamymi sprostredkovateľmi dobrovoľníckych ideí pre širšiu verejnosť, vykonávajú nábor a prípravu dobrovoľníkov a ich „umiestňovanie“ do užívateľského prostredia. Pre potreby sektora dlhodobej starostlivosti (najmä rezidenčnej povahy) zabezpečujú komplexný servis zavádzania a supervízie dobrovoľníckych programov v sociálnych a zdravotníckych zariadeniach. Práve z prostredia dobrovoľníckych centier zaznievala od roku 2011 intenzívne požiadavka ustanovenia systemizovaného mechanizmu „sprostredkovávania dobrovoľníckych príležitostí“ (Matulayová 2011; in Repková 2011b), na základe ktorého by boli tieto organizácie podporované z verejných zdrojov. S ohľadom na jeho súčasnú absenciu sa nielenže dynamickejšie nerozširuje počet dobrovoľníckych centier, ale ani počet osôb, ktoré by sa takto dobrovoľnícky angažovali. Preto možno očakávať, že väčšina dobrovoľníckej práce

---

¹³ Zrejme aj na pozadí takéhoto vývoja možno pochopiť najnovšie zistenia J. Filadelfiovej et al. (2012), že v rámci mimopracovných aktivít ľudí vo veku 45-64 bola dobrovoľnícka či iná verejnoprospešná činnosť uvádzaná ako najmenej častá.

starších ľudí v oblasti dlhodobej starostlivosti (najmä „starších“ starších ľudí, ktorí nezachytili trend profesionalizácie v období stredného a mladšieho staršieho veku) sa v najbližšom období bude vykonávať na neformálnej báze, bez možnosti jej systematickejšieho monitorovania aj pre výskumné účely.

Osobitnú pozornosť a diskusiu si zasluhuje aj idea vťahovania neformálne opatrujúcich osôb do dobrovoľníctva v sektore dlhodobej starostlivosti v priebehu, no najmä po ukončení rodinných opatrovateľských povinností v rámci fungovania podpornej sociálnej reťaze. (Futurage 2011) Na Slovensku nemáme v súčasnosti dostatok výskumných zistení, aby sme vedeli odhadnúť, do akej miery je táto idea pre sektor dlhodobej starostlivosti perspektívna a aký je reálny potenciál neformálne opatrujúcich starších osôb v tomto smere vrátane ich záujmu dobrovoľnícky sa angažovať. Naše doterajšie výskumné poznanie svedčí skôr o dichotómii rodinného a mimorodinného opatrovateľského prostredia, o rezervovanom postoji ku kombinovaniu rodinného opatrovania a iných foriem intervencií v rámci dlhodobej starostlivosti a o uzatvorenosti rodinného systému v tejto oblasti. (Repková 2011a) Ak by sme aj predpokladali, že sa budú v budúcnosti jednotlivé formy opatrovania (formálneho i neformálneho vrátane dobrovoľníckeho) viac kombinovať v rámci uplatňovania komunitne organizovaných služieb dlhodobej starostlivosti (Stratégia 2011; Národný 2011), dobrovoľnícka pomoc neformálne opatrujúcim osobám by nemala byť poskytovaná „podmienečne“, ako morálny imperatív pre vynucovanie reciprocitu v opatrovateľsko-dobrovoľníckych vzťahoch. Nemala by viesť k vytváraniu atmosféry spoločenského tlaku na starnúce neformálne opatrujúce osoby a vysokých očakávaní, že sa po ukončení opatrovania v rodine budú dobrovoľnícky angažovať voči iným odkázaným osobám. V tomto smere by mala byť zaručená ich slobodná voľba, či využijú skúsenosti získané počas intenzívneho opatrovania, či budú preferovať formálne alebo neformálne dobrovoľnícke vzťahy, alebo či budú uplatňovať úplne iné stratégie aktívneho starnutia¹⁴.

Doc. PhDr. Kvetoslava Repková, CSc., riaditeľka Inštitútu pre výskum práce a rodiny, vysokoškolská učiteľka. Dlhodobo sa venuje problematike zdravotného postihnutia a dlhodobej starostlivosti o odkázané osoby. Zastupuje Slovensko v akademickej európskej sieti expertov na problematiku zdravotného postihnutia (ANED) v Európskom centre pre sociálnu politiku a výskum vo Viedni, je konzultantkou Regionálneho úradu WHO pre Európu.

LITERATÚRA

Active Ageing. A Policy Framework. 2002: Madrid: WHO.

¹⁴ Na princípe rešpektovania slobodnej voľby zastávania aktívnej opatrovateľskej roly sú založené aj najnovšie dokumenty v oblasti podpory neformálneho opatrovania, konkrétne the European Charter for Family Carers (2009) and the European Charter of the rights and responsibilities of older people in needs of long-term care and assistance (2010).

- Active Ageing. 2012: Special Eurobarometer 378/Wave EB76.2
- BARROSO, J. M. D., 2011: Europe leading social innovation. Brussels: Speech 11/190, 17 March 2011.
- BROESE van GROENOU, M. – TILBURG, Th. Van, 2010: Six-year Follow-up on Volunteering in Later Life: A Cohort Comparison in the Netherlands. In *European Sociological Review*. Vol. 0, No. 0, pp. 1-11.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A., 2011: Dobrovoľníctvo na Slovensku – reflexia nových trendov a výzvy pre sociálnu prácu. In: *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 11, č. 4, s. 49-61.
- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. et al., 2012: Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie. Bratislava: Iuventa – Slovenský inštitút mládeže.
- BÚTOROVÁ, Z., 2012: Práca a aktívne starnutie očami verejnosti. Prednesené na medzinárodnej konferencii Zrelosť a skúsenosť ako potenciál k úspechu. Bratislava: 28.2.2012.
- European Charter for Family Carers. (2009). [dostupné na internete 07.05.2012] http://coface-eu.org/en/upload/07_Publications/COFACE-Disability%20Charter EN.pdf.
- European Charter of the rights and responsibilities of older people in need of long-term care and assistance. (June 2010) [dostupné na internete 07.05.2012] http://www.tercersector.cat/admin/repositori/file/Manifestos/22204_AGE_charte_europeenne_EN_v4.pdf.
- EVS – Výskum európskych hodnôt 1991. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_1999002
- EVS – Výskum európskych hodnôt 1999. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_1999002
- EVS – Výskum európskych hodnôt 2008. http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_1999002
- FERNÁNDEZ – BALLESTEROS, R. et al., 2010: The concept of „ageing well“ in ten Latin American and European countries. In: *Ageing & Society*. Vol. 30, s. 41-56.
- FILADELFIOVÁ, J. et al., 2012: Starší vek a ľudské práva: silnejšia participácia, menej diskriminácie. Bratislava, IVO. [Dostupné na internete 03.04.2012. http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/Prezentacia_IVO_Starsi_vek_a_ludsk_e_prava_marec_2012.pdf]
- Flash Eurobarometer 319a – The Gallup Organisation „Youth on the Move“. 2011: Brussels, DG Communication.
- FRÍČ, P. – POSPÍŠILOVÁ, T. et. al., 2010: Vzory a hodnoty dobrovoľníctví v českej spoločnosti na začiatku 21. storočia. Praha: AGNES.
- FRÍČ, P., 2011: Současné trendy dobrovoľníctví a sociální práce. In *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 11, č. 4, s. 8-9.
- FUTURAGE. A Road Map for European Ageing Research. Sheffield. October 2011.
- GALLAN, K. A., 2010: Feelings of Obligation Related to Volunteering as Serious Leisure Within a Communitarian Framework. Ontario.
- HANEČÁKOVÁ, M., 2011: Anketa. In: *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 11, č. 4, s. 7.
- Help Wanted? Providing and Paying for Long-Term Care. OECD 2011.

- HOFFMANN, F. – RODRIGUES, R., 2010: Informal Carers: Who Takes Care of Them? Vienna: Policy Brief April 2010.
- HUBER, M. et al., 2009: Facts and Figures on Long-Term Care. Europe and North America. Vienna: ECSWPR.
- JORENS, Y. et al., 2011: Správa skupiny expertov *trESS* (Training and reporting on European Social Security) o dávkach dlhodobej starostlivosti. EK, Oznámenie sekretariátu z 28. novembra 2011.
- KELLER, J., 2007: Modernisation and Transformation of the Social. Eichstätt: ISIS. Vol. 7.
- KOŘÍNKOVÁ, I., 2011: Anketa. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 11, č. 4, s. 5.
- KŘÍŽOVÁ, E. – TOŠNER, J., 2011: Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v sociálních a zdravotních službách. In Fórum sociální politiky, č. 1, s. 24-30.
- KUMER, D. (ed.) Promotion of senior volunteering through international Exchange. Practical and Policy Recommendation. Vydané v rámci ENEA Project. Manual on the Measurement of Volunteer Work. ILO. March 2011.
- KUSÁ, Z. – ZEMAN, M. et al., 2008: Výskum európskych hodnôt 2008. Slovensko. Bratislava: IRIS.
- Long-term Care for Older People. 2005: Paris: OECD.
- Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 – 2015. 2011: Bratislava: MPSVR SR, december 2011.
- NIKODEMOVÁ, K., 2009: Volunteering in Slovakia. Brussels: CEV.
- PAYNE, M., 2005: Modern Social Work Theory. London: PALGRAVE MACMILLAN.
- PETROVÁ KAFKOVÁ, M., 2012: Dobrovolnictví seniorů jako součást aktivního stárnutí. In: Sociológia. Vol.44, č. 2, s. 212-232.
- PFAU-EFFINGER, B. – ROSTGAARD, T., 2011: Care Between Work and Welfare in European Societies. London: Palgrave Macmillan.
- REPKOVÁ, K., 2011a: Dlhodobá starostlivosť v kontexte integrovanej sociálnej práce. Bratislava: IVPR.
- REPKOVÁ, K., 2011b: Dobrovoľníctvo v zariadeniach sociálnej starostlivosti. Prieskumná sonda v rámci ERDČPAO. Nepochikovaný materiál.
- RODRIGUES, R. – SCHMIDT, A., 2010: Paying for Long-term Care. Vienna: Policy Brief September 2010.
- SALAMON, L. M. – SOKOLOWSKI, W., 2001: Volunteering in Cross-National Perspective: Evidence From 24 Countries. The John Hopkins University.
- Správa o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2008. 2009: Bratislava: MPSVR SR.
- Správa o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2010. 2011: Bratislava: MPSVR SR.
- Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike. 2011: Bratislava: MPSVR SR.
- TANG, F. 2006: What Resources Are Needed for Volunteerism? A Life Course Perspective. In The Journal of Applied Gerontology. Vol. 25, No.5, s. 375-390.
- This is European Social Innovation. 2010: Brussels: European Union.
- VÁVROVÁ, S. – POPELIOVÁ, R., 2011: Dobrovolnictví v hospicích. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 11, č. 4, s.79-91.

Volunteering in the European Union. Final report. 2010: Brussels: Submitted by GHK.
ZAIDI, A., 2011: Evidence of Active Ageing across the EU. Prednesené na GAM
2011, Viedeň 5.9.2011.
ZÁŠKODNÁ, H. – MOJŽÍŠOVÁ, A., 2011: Psychologické aspekty dobrovolnictví
v kontextu sociální práce. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 11, č. 4, s. 62-68.